

УДК 347.4

Т. О. Родман*здобувач Науково-дослідного інституту**приватного права і підприємництва**(Національна академія правових наук України)*

ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ НА ПІДСТАВІ ВИМОГИ ОДНІЄЇ ІЗ СТОРІН У РАЗІ ІСТОТНОГО ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ ДРУГОЮ СТОРОНОЮ

Постановка проблеми. Договір є одним із найрозповсюдженіших інструментів регулювання конкретних цивільних правовідносин.

Статтею 629 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України встановлено загальновідоме правило: договір є обов'язковим для виконання сторонами [1].

Проте динаміка будь-якого договірної зобов'язання включає в себе також аспект зміни умов договору, оскільки протягом всього періоду дії договору можуть виникнути певні обставини, які потребують уточнення або ж істотної зміни договірних умов.

Згідно ч. 2 ст. 651 ЦК України умовою зміни договору може бути істотне порушення договору однією із сторін договору. Поняття істотності порушення як підстава зміни договору судом в контексті ст. 651 ЦК України потребує неабиякого розроблення та впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В загальному аспект зміни умов договору досліджували: Присяжнюк А. («Зміна і розірвання

© Родман Т. О., 2013

© Національний університет «Острозька академія», 2013

цивільно-правових договорів: правові наслідки, підстави повернення виконаного за договором»), Стребкова О.С. («Изменение и расторжение договора в отношениях между коммерческими организациями»), Чистяков К.Е. («Изменение и расторжение гражданско-правового договора»).

Критерії істотності порушення договору досліджували: Кравець О. М., Блащук А. М., Дрішлюк О. П., проте не визначають критерії істотності в контексті для зміни умов договору.

Метою наукової статті є здійснення повноцінного аналізу зміни договору за рішенням суду на вимогу однієї сторони у разі істотного порушення договору іншою стороною договору відповідно до умов сучасного розвитку сучасного цивільного законодавства.

Результати дослідження. Цивільне законодавство наділяє широкою можливістю визначати долю договору, що являється важливою формою свободи договору: ті, хто наділені правом за власною ініціативою укладати договори, повинні бути такі ж вільні у питаннях зміни його умов.

Частиною 2 ст. 651 ЦК України встановлено право зміни договору за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Із наведеного вбачається, що з вимогою про зміну договору до суду може звернутися особа лише у випадку, якщо мало місце істотне порушення в діях іншого контрагента і таке порушення стосується безпосередньо договірних зобов'язань між цими сторонами. Проте така зміна договору в односторонньому порядку протирічить принципу свободи договору, оскільки відсутня згода іншої сторони на таку зміну, що створює загрозу інтересам іншої сторони.

Термін «істотне порушення» законодавцем визначено в п.2 ч. 2.ст. 651 ЦК України наступним чином: це таке порушення другою стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Дане визначення є перенавантаженим з точки зору термінів, які включені в нього. Мова йде про визначення шкоди через поняття позбавлення. Якщо звернутися до буквального тлумачення слів, то можна дійти висновку, що таке формулювання вказує на дві різних ознаки, які необхідні для існування поняття «істотного порушення».

Перша ознака. Наявність у потерпілої сторони шкоди, тобто втрати та збитки, які вона понесла внаслідок порушення іншою стороною договору. Вбачається, що законодавець по суті відсилає нас до поняття збитків, яке визначено в ст. 22 ЦК України. При цьому необхідно відмітити відсутність вказівки на конкретну форму збитків, що дає підставу вважати, що в зміст ч. 2 ст. 651 ЦК України включаються реальні збитки та упущена вигода (ч.2 ст. 22 ЦК України).

Під шкодою в контексті ч. 2 ст. 651 ЦК України слід розуміти комплекс негативних наслідків, які виникають у зв'язку з порушенням. Абсурдно обмежувати поняття шкоди винятково значенням реального збитку в сенсі, який надає даному терміну п.1 ч. 2 ст. 22 ЦК України. Насправді збитки самі по собі можуть бути відсутніми або незначними, а при цьому кредитор в значній мірі позбавляється того, на що він розраховував при укладенні договору. Так, наприклад, порушуючи пункти договору, відповідач не виконав переклад і легалізацію диплому, а також не передав їх, що призвело до порушення права позивача, оскільки без даних документів він не може працевлаштуватися [2, с.202].

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

Друга ознака. Поняття «позбавлення» передбачає наявність протиправної поведінки іншої сторони, яка і стала причиною такого позбавлення. Якщо ж буквально, то потерпіла сторона втратила або ж у неї забрали те, на що вона мала право розраховувати. Проте при тлумаченні такого формулювання виникають певні проблеми. Очевидно, що позбавити можна лише того, чим вже володієш. Вбачається, що в даному випадку законодавець виходить з того, що потерпіла сторона позбавляється перш за все не матеріального блага, а права, яке виникло у неї з моменту укладення договору і яке представляє для неї законний договірний інтерес.

Серйозність порушення повинна визначатися не шкодою, а її співвідношенням з тим, що могла очікувати від виконання інша сторона.

Сторона повинна довести не факт шкоди, а те, що при продовженні дії договору їй може бути заподіяна шкода [3].

Істотність порушення також розкривається через категорію «значимість міри позбавлення», яка відноситься до оціночних категорій в цивільному праві. Із буквального значення закону можна зробити два умовиводи з цього приводу.

Перше – сторона позбавляється конкретно того, на що вона могла розраховувати у зв'язку з договірними відносинами. Об'єм прав та законних інтересів повинен визначатися договором. Договір в даному випадку допомагає визначити верхню межу очікуваних сподівань потерпілої сторони. Таким чином, об'єм та характер права, на які потерпіла сторона могла розраховувати повинні визначатися, виходячи із положень договору та потребують в кожному випадку детального та глибокого аналізу договірних відносин.

Друге – момент, в який повинні формуватися законні очікування потерпілої сторони. Закон вказує на момент укладення договору, проте слід мати на увазі також і динаміку правовідносин. У зв'язку з цим несправедливо було б обмежувати законний інтерес сторін лише тими умовами, котрі були обумовлені в момент укладення договору, якщо в подальшому такі умови зазнали змін.

Аналіз легального визначення дозволяє виявити ряд ознак «істотного порушення»:

1. це різновид порушення договору як родового поняття;
2. порушення договору повинно залежати від волі особи, яка порушила умови договору або ж на ній повинен лежати ризик такого порушення;
3. таке порушення повинно бути істотним. При цьому істотність характеризується наступними ознаками:

- наявність шкоди або збитків у вигляді позбавлення;
- причинно-наслідковий зв'язок: порушення веде до заподіяння шкоди (збитків);

Характер позбавлення визначається через категорії:

- об'єм і характер права повинен визначатися договором;
- розрахунок права повинен мати місце в момент укладення договору;
- істотність порушення в праві.

Поняття «істотного порушення» в контексті ст. 651 ЦК України не можна назвати бездоганим, в зв'язку з цим доцільно звернутися й до норм міжнародного права.

Перш за все необхідно проаналізувати норми Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу від 11 квітня 1980 року, яка набула чинності для України 01 лютого 1991 року

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

[4]. Статтею 25 Конвенції визначено: порушення договору, допущене однією із сторін, є істотним, якщо воно тягне за собою таку шкоду для іншої сторони, що остання значною мірою позбавляється того, на що вона мала право розраховувати на підставі договору, крім випадків, коли сторона, що порушила договір, не передбачала такого результату, і розумна особа, що діє в тій самій якості за аналогічних обставин, не передбачала б його.

Вбачається, що передбачення повинно бути встановлено по відношенню до результату порушення договору, а не до самого порушення. Тобто сторона могла не передбачити порушення договору, але повинна була передбачити гіпотетичний результат порушення нею своїх договірних зобов'язань.

Вказівка на передбачення означає встановлення розумних рамок для здійснення потерпілою стороною свого права на зміну договору тощо. Сторона, порушуючи договір, може передбачити лише стандартні або ж найрозповсюдженіші наслідки конкретного виду порушення, виходячи із обставин конкретної ситуації і не зобов'язана прораховувати всі можливі екстраординарні наслідки ситуації. Така ідея прослідковується в Конвенції, а саме в ст. 74: збитки за порушення договору однією із сторін становлять суму, що дорівнює тій шкоді, включаючи упущену вигоду, якої зазнала інша сторона внаслідок порушення договору. Такі збитки не можуть перевищувати шкоди, яку сторона, що порушила договір, передбачала чи повинна була передбачити в момент укладення договору як можливий наслідок його порушення, враховуючи обставини, про які вона на той час знала чи повинна була знати.

Ще одним важливим моментом є використання критерію «передбачення», оскільки ст. 25 Конвенції не вказує на момент, коли

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

сторона повинна передбачити результат порушення. З іншої сторони, такий момент можна визначити, використовуючи ст. 74 Конвенції, в якій розмір збитків не може перевищувати шкоди, що передбачалася в момент укладення договору. Можна стверджувати, якщо законодавець в даному випадку не уточнив момент такого передбачення, тому такий час поширюється на весь період з моменту укладення договору і до самого порушення. Такий висновок підкреслює вольовий аспект порушення договору, оскільки сторона дійсно не може передбачити результат порушення перед самим порушенням.

Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА – UNIDROIT), зокрема ст. 7.3.1. при визначенні істотності невиконання зобов'язання необхідно враховувати певні ознаки [5].

По-перше, чи істотно невиконання позбавляє потерпілу сторону того, на що вона мала право очікувати відповідно до договору, крім випадків, коли інша сторона не передбачала і не могла розумно передбачити такий результат.

По-друге, чи має принциповий характер суворе дотримання невиконаного зобов'язання з точки зору договору. Такий критерій звертає увагу не на дійсну тяжкість виконання, а на характер договірною зобов'язання, строге виконання якого може мати принциповий характер.

По-третє, чи є порушення умисним або вчинене у формі грубої недбалості. Такий принцип вказує на необхідність у визначенні форми вини.

По-четверте, чи дає невиконання потерпілій стороні підстави вірити, що вона може покладатися на виконання зобов'язання в майбутньому. Даний критерій має значення, якщо, наприклад, сторона повинна здійснити

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

виконання частинами і зрозуміло, що недостача, яка виявлена вже у виконаній частині, буде повторюватися у всіх наступних.

По-п'яте, чи понесе сторона, яка не виконала свої зобов'язання, певні втрати під час підготовки або здійснення виконання.

Іноземні коментарі Принципів УНІДРУА підтверджують доцільність використання і такого критерію, як характер договірної зобов'язання, чітке виконання якого може мати принциповий характер. Так, Chengwei Liu в своїй роботі, присвяченій засобам захисту при невиконанні договірних зобов'язань вказує, що «позбавлення в значній мірі полягає у відсутності та втраті права сторони мати в розпорядженні або мати можливість володіти тим благом, яке належить їй за договором. При цьому очікування сторони, що потерпіла, повинні бути очевидні з договору».

Згідно точки зору Van Der Velden, який пропонує використовувати трактування «позбавлення», наведене в Зведенні римських законів, а саме «позбавлення не обов'язково повинно бути дійсним і не обов'язково повинно спричинити реальний збиток, але означає позбавлення в праві, що є відмінним від фактичного позбавлення і визначається через відмову від виконання того, що сторона повинна отримати за договором, або здійснення того, що сторона не мала права робити за договором» [6].

Спроба розкрити критерії істотності порушення вбачається із Принципів Європейського контрактного права, а саме в ст. 8:103, відповідно до норм якої при визначенні істотності порушень враховуються:

- принципове значення чіткого слідування договору;
- чи позбавляє істотним чином потерпілу сторону того, на що вона розраховувала, укладаючи договір;

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

– виконання має умисний характер і дає підстави для постраждалої сторони вважати, що вона не може покладатися на подальше виконання другою стороною своїх зобов'язань [7].

Висновки та пропозиції. Аналіз українського та іноземного законодавства вказує на недосконалість поняття істотного порушення, оскільки воно є:

– оціночним поняттям, яке розкривається через інше оціночне поняття «значимість»;

– незрозумілим з точки зору включення в себе поняття шкоди (збитків);

– дискусійним в питанні позбавлення: позбавлення в праві чи в матеріальній втраті;

– невизначеним в тому, чим можуть бути обмежені очікування сторін;

– не уточненим стосовно питання коли повинні формуватися очікування і чи можна їх змінити при наступній зміні договору.

Наведений аналіз дозволяє виділити додаткові критерії, котрі можуть бути застосовані українським законодавцем, оскільки уточнення змісту категорії «істотне порушення договору» не тільки можливо, але й необхідно для зміни договору в контексті ч. 2 ст. 651 ЦК України як способу захисту цивільних прав та інтересів потерпілої сторони.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №435-IV.

2. Макарчук Л. В. Критерії істотності порушення договору як підстави його розірвання / Л. В. Макарчук // Часопис Київського університету права. – №2. – 2013. – С. 201-204.

▪ Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною / Т. О. Родоман // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13rtodds.pdf>.

3. Кабалкин А. Изменение и расторжение договора / А. Кабалкин // Российская юстиция. – 1996. – №10. – С. 22.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_6m/pg_gcgvxe/index.htm.
5. Принципы международных коммерческих договоров [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://unidroit.org/russian/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>.
6. Войнич Э.Д. Существенное нарушение договора в гражданском законодательстве России / Э.Д. Войнич // Арбитражные споры. – 2006. – №2. – С.101-108.
7. Принципы Европейского контрактного права – дополненная и пересмотренная версия 1998 г. // Журнал международного частного права. – 1999. – №1 (23). – С.40-70.

Родоман Т. О.

Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною

В науковій статті проаналізовані характерні риси та особливості зміни договору за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною відповідно до положень ч. 2 ст. 651 Цивільного кодексу України. Визначено критерії істотності порушення договору як підстави зміни договору за рішенням суду.

Ключові слова: договір, зміна договору, істотне порушення.

Родоман Т. А.

Изменение условий договора по решению суда на основании требования одной из сторон в случае существенного нарушения договора второй стороной

В научной статье проанализированы характерные черты и особенности изменения договора по решению суда на основании требования одной из сторон в случае существенного нарушения договора второй стороной в соответствии с положениями ч. 2 ст. 651 Гражданского кодекса Украины. Определены критерии существенности нарушения договора как основание изменения договора по решению суда.

Ключевые слова: договор, изменение договора, существенное нарушение.

Rodoman T. O.

The contract conditions changing by the court decision on the basis of the one party requirement in the event of the substantial breach of a contract by the other party

The characteristics and features of the contract conditions changing by the court decision on the basis of the one party requirement in the event of the substantial breach of a contract by the other party are analyzed in this scientific article. Criteria of contract substantial breach as the basis of the contract conditions changing by the court decision are determined.

Key terms: contract, contract changing, substantial breach.